

die er zich op toelaggen, de maatschappelijke orde te verstoren ...; als gij zijt aangesloten aan goede en christelijke vereenigingen tot verbetering van het lot der arbeidende klasse, in hare bijeenkomsten de eendragt te bewaren ...²⁶

Bisschop Bottemanne stond met deze sterk patriarchale benadering van de relatie tussen werkgevers en werknemers binnen het Nederlands episcopaat overigens niet alleen.

Met name de bisschop van Breda, mgr. Petrus Leyten (1885-1914) onderscheidde zich qua visie nauwelijks van zijn Haarlemse collega. Bisschop Leyten heeft zijn gelovigen nooit volledig over de inhoud van de encycliek *Rerum Novarum* geïnformeerd. Dit valt deste meer op, omdat hij zijn Vastenmandement van 1891 geheel wijdde aan de reeds eerder besproken encycliek *Sapientiae christianae*, een document dat hij voordien al integraal vanaf de preekstoel had doen voorlezen. Zo'n integrale voorlezing vond in oktober 1891 ook plaats met betrekking tot de toen juist verschenen encycliek *Octobri mense* over de rozenkrans. Pas in zijn Vastenmandement van 1892 schonk Leyten - overigens in zeer algemene bewoordingen - aandacht aan *Rerum Novarum*. Daarbij beperkte hij zich tot de vraag,

hoe de werkgevers of patroons en de werklieden, de Heeren en de dienstboden moeten medewerken om, tenminste voor hunne omgeving, voor hunne huisgezinnen, werkwinkels en fabrieken het Arbeiders-Vraagstuk op te lossen ... Immers het valt niet te ontkennen, dat de verderfelijke invloed van het Socialisme zich ook enigmater in Ons Bisdom doet gevoelen en zich meer en meer openbaart in die ontevredenheid, dat gemor en dien geest van verzet der dienstbare en arbeidende klasse tegen de oversten.

Daarmee was duidelijk, waarom bisschop Leyten zich met de sociale kwestie

26. Brief van Caspar Joseph Martinus Bottemanne. Aan de Geestelijkheid en de Geloovigen van ons Bisdom, Haarlem, 18 februari 1892. Vgl ook J.A. Bornewasser 'De 'open' katholiciteit van paus Leo XIII en zijn 'bisschop in politicis' Schaepman' in: W. Frijhoff en M. Hiemstra (red.) *Bewogen en Bewegen. De historicus in het spanningsveld tussen economie en cultuur. Liber amicorum aangeboden aan Prof. dr. H.F.J.M. van den Eerenbeemt ter gelegenheid van zijn 25-jarig professoraat aan de Katholieke Hogeschool te Tilburg 1961-1986*, Tilburg 1986, 389-390. Zie ook W.G. Ubink, 'De kerkelijke overheid en het ontstaan van de katholieke arbeidersorganisaties in Nederland' in: *KDC-jaarboek* 3 (1973) 48-72.